

УДК 261.5:281.9

Компетентнісний підхід у православній богословській освіті в контексті її модернізації

В.М. ПОПОВИЧ

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна

E-mail: popovic.vasil@rambler.ru

Авторське резюме

У статті актуалізуються проблеми модернізації і реформування сучасної системи православної богословської освіти в Україні. Структурні і змістові перетворення в системі підготовки служителів Церкви вимагають нових і якісних підходів, які б відповідали принципам Бологонського процесу і єдиного європейського освітнього простору, серед яких компетентнісний підхід у духовній освіті займає особливе місце.

Основним завданням реформування системи сучасної богословської освіти є: входження в національну систему вищої освіти, що передбачає державне визнання дипломів та наукових ступенів, державну акредитацію духовних ВНЗ і впровадження Бологонського процесу в систему богословської освіти. Тому на даному етапі модернізації системи богословської освіти в Україні є актуальним впровадження принципів Бологонського процесу у вищій духовній освіті.

Компетентнісний підхід у контексті реформування православної богословської освіти, що породжує проблему із визначенням ключових компетенцій випускника вищого духовного закладу, яка полягає у подоланні протиріччя між двома основними завданнями богословської освіти – духовним вихованням і набуттям богословських знань. Фактором вирішення цієї проблеми може виступити інкорпорація соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти. Це дозволяє виділити три групи ключових компетентностей у богословській освіті: компетентності в сфері богословських знань, морально-етична компетентність, соціальна / громадянська компетентність, а повноцінна інкорпорація соціального вчення Церкви в систему богословської освіти сприяє формуванню основних компетенцій виділених груп і виступає інтегруючим чинником, що об'єднує як духовне виховання і розвиток майбутнього священика, так і набуття ним богословських знань.

Ключові слова: богословська освіта, компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, соціальне вчення Православної Церкви.

Competence-based approach in orthodox theological education in the context of its modernization

V.M. POPOVYCH

Zaporozhye national technical university, Zaporizhzhia, Ukraine, E-mail: popovic.vasil@rambler.ru

Abstract

In the article the problem of modernization and reforming of modern system of orthodox theological education in Ukraine is staticized. Structural and substantial transformations in system of training of the Church's ministers demand new and high-quality approaches which would correspond to basic provisions of Bologna Process and uniform European educational space among which competence-based approach in spiritual education takes a special place.

The main task of the system's reforming of modern theological education are: entry into national system of the higher education that provides the state recognition of diplomas and scientific degrees, the state accreditation of spiritual higher education institutions and introduction of Bologna Process in system of theological education. Therefore at this stage of modernization of theological education's system in Ukraine introduction of the principles of Bologna Process in the higher spiritual education is actual.

Competence-based approach in the context of reforming of orthodox theological education that generates a problem with determination of key competences of the graduate of the highest spiritual institution which consists in overcoming of a contradiction between two main objectives of theological education - spiritual education and acquisition of theological knowledge. As a factor of the solution of this problem incorporation of the social doctrine of the Orthodox Church in the system of theological education can act. It allows to allocate three groups of key competencies in theological education: competence in the field of theological knowledge, moral and ethical competence, social / civic competence, and full incorporation of the social doctrine of the Church in the system of theological education promotes formation of the main competences of the allocated groups and acts as the integrating factor that unites as spiritual education and development of future priest, and as acquisition of theological knowledge by him.

Keywords: theological education, competence-based approach, competence, competency, social doctrine of the Orthodox Church.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку православної богословської освіти в Україні пов'язаний із процесом її модернізації і реформування. Система вищої духовної освіти в Україні перетерпає досить складний трансформаційний етап, викликаний різними викликами і чинниками:

– по-перше, система богословської освіти в Україні почала відроджуватися тільки наприкінці ХХ століття, стикаючись з проблемами наукових кадрів, навчальних програм, ефективної системи управління (освітнього менеджменту) тощо;

– по-друге, становлення і розвиток інформаційного суспільства, посилення глобалізаційних процесів в усіх сферах життя людства вимагає від будь-якої системи освіти (особливо богословської) відповідності новим цивілізаційним викликам, пов'язаних з формуванням полікультурного і поліконфесійного суспільства;

– третє, посилення процесів секуляризації суспільства і, як наслідок, – секуляризація церковно-релігійного середовища сприяє формуванню «світської» моделі богословської освіти, що породжує протиріччя у визначенні основних завдань духовної освіти: виховання особистості священнослужителя або пастиря чи професійного богослова;

– четверте, актуалізація викликів і проблем у розвитку самої Церкви (і не тільки православної), її адаптації в світі, який швидко змінюється. Це породжує проблему вибору вектора оновлення церковно-суспільних відносин, що відображається в різних напрямках модернізації таких відносин – фундаменталістсько-консервативному, ліберальному і адаптації (приспосовування) до нових соціальних взаємостосунків. Такі тенденції сприяли формуванню соціального вчення Церкви, яке відображає позицію Церкви щодо питань соціального, політичного, економічного і культурного розвитку суспільства, його актуальних проблем;

– і, п'яте, необхідність реформування самої системи богословської освіти в контексті формування єдиного освітнього простору, обумовленого глобалізаційними процесами.

На даному етапі модернізації системи вищої богословської освіти в Україні є актуальним впровадження принципів Болонського процесу. Це передбачає застосування компетентнісного підходу. Особливого значення набуває компетентнісний підхід у контексті реформування православної богословської освіти, що породжує проблему із визначенням ключових компетенцій випускника вищого духовного закладу, яка полягає у подоланні протиріччя між двома основними завданнями богословської освіти – духовним вихованням і набуттям богословських знань.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти православної богословської освіти представлені сьогодні в таких тематичних напрямках: історичний аспект православ-

ної освіти (О.Токарева, В.Пащенко, М.Талалай, Д.Поспеловский, Г.Степаненко, В.Липинський, С.Мэшковая, В.Денисенко, М.Разына та ін.); проблеми православної богословської освіти (митрополит Бларіон (Г.Алфеев), архієпископ Антоній (І.Пақаніч), П.Балог, архімандрит Віктор (Бедь), В.Липинський, Л.Рощина, Ю.Кальниш, (А.Кислий, О.Панасенко); православна освіта: сучасний стан і перспективи розвитку (А.Кислий, А.Панасенко, М.Разина, М.Лагодич, А.Колодний, О.Рогова, М.Закович, І.Метлік, Л.Рощина, постанови, звіти Синодальних відділів РПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП, звіти Міністерства культури України) [6].

Компетентнісний підхід у системі вищої освіти у контексті гармонізації, гуманізації особистості на основі морально-етичних цінностей є предметом наукового дослідження вітчизняних науковців – І.Драча, П.Бачинського, Г.Гаврищак, І.Гудзик, Т.Гудкової, Н.Дворнікової, І.Зязюна, С.Клепко, С.Ніколаєнко, О.Овчарук, О.Онопрієнко, О.Ситник, Т.Смагіної, Г.Терещук, С.Трофименко, С.Трубачевої, Н.Фоменко та інших. Серед російських вчених треба виділити М.Авдєєву, В.Болотова, Е.Бондаревську, В.Введенського, А.Войнова, Г.Дмитрієва, І.Зимню, К.Митрофанова, В.Серікова, О.Соколову, Е.Тетюніну, А.Хуторського та інших.

Як методологічна основа забезпечення цілей, змісту і якості вищої освіти компетентнісний підхід розглядається значною частиною зарубіжних дослідників, серед яких найбільш відомі: С.Адам, А.Бермус, Дж.Боуден, М.Лейтер, С.Маслач, А.Мейх'ю, Дж.Равен, Р.Стенберг, Е.Тоффлер, Р.Уайт, Дж. Б. Форсайт, Р.Хайгерті, Дж. Хедланд, Е.Шорт та інші.

Впровадженню компетентнісного підходу в систему православної богословської освіти присвячена досить незначна низка наукових праць, хоч на сучасному етапі модернізації системи богословської освіти слід відзначити посилення уваги до цієї проблеми з боку науковців і духовенства.

Мета дослідження – постановка проблеми впровадження компетентнісного підходу в системі православної богословської освіти і виділення ключових освітніх компетенцій випускника вищого духовного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетними завданнями реформування системи сучасної богословської освіти є: входження в національну систему вищої освіти, що передбачає державне визнання дипломів та наукових ступенів, державну акредитацію духовних ВНЗ і впровадження Болонського процесу в систему богословської освіти. І якщо реформування світських ВНЗ вже має місце, то проблема інкорпорації системи вищої духовної освіти в національний і європейський освітній простір ще не вирішена. В той же час майже всі системи богословської освіти православних церков Європи інтегровані в державні системи і єдиний євро-

пейський освітній простір [2]. Тому на данному етапі модернізації системи богословської освіти в Україні є актуальним впровадження принципів Болонського процесу у вищій духовній освіті.

Болонський процес – це не тільки формальні принципи функціонування системи вищої освіти (як світської, так і духовної), але й створення умов для формування компетентної, адаптованої до змін особистості, здатної до цілежиттєвого навчання і постійного духовного розвитку. Це передбачає впровадження компетентнісного підходу в освіті. Як зазначає С.Клепко, компетентнісно орієнтований (компетентнісний) підхід вважається ключовою інноваційною ідеєю сучасної освіти. Для конструювання мети і змісту освіти у формі стандартів, програм і підручників сьогодні вирішальним викликом є розуміння компетентності (компетенції) як спроби специфічного укрупнення і конфігурації одиниць планованих результатів навчального процесу [5].

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується особистості учня (студента) і може бути реалізований і перевірений тільки в процесі виконання конкретним учнем (студентом) певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно для «всіх» учнів (студентів), у суб'єктивні надбання окремого учня (студента), які можна оцінити.

Як вважають В.Бедь (архім. Віктор) і М.Артемєва цілеспрямоване входження України у світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від організаторів вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього простору, де виразною ознакою її змісту є розбудова на компетентнісно-орієнтованій основі [1].

Аналіз праць, присвячених розвитку компетентнісно орієнтованого навчання (А.Хуторський, Дж.Равен, Р.Уайт, А.Маркова, І.Зимня) [7; 11; 13], дає можливість умовно поділити цей процес на три етапи:

– перший етап (1960 – 70-ті роки ХХ століття), коли вперше в науковій літературі з'являються поняття «компетентність», «компетенція» і розпочинається наукова робота над виділенням та систематизацією різних видів компетентностей. Компетентність розглядається як результативно-діяльнісна характеристика освіти, нижнім порогом, рівнем компетентності якої є досягнутий рівень діяльності випускника, що необхідний і достатній для мінімальної успішності в досягненні його результату [12];

– другий етап (1970 – 90-ті роки ХХ століття), у період якого вдалося створити перелік ключових компетенцій. Зокрема, Дж.Равен у своїй книзі «Компетентність в сучасному суспільстві» дає розгорнуте тлумачення цього терміну, наводить список 39 компетентностей,

особливу увагу зосередивши на категоріях «готовності», «впевненості», «здатності», «відповідальності» людини [11];

– третій етап (кінець 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.), де була спроба визначити компетентності як певний освітній результат, домінантою якого, попри деякі розбіжності в наукових підходах, є результати досліджень у США, вчені яких визначають три основних компоненти в компетентнісній освіті (формування знань, умінь і цінностей особистості, у т.ч. морально-етичних), де компетенція виступає головною складовою компетентнісно-орієнтованого навчання. При цьому система компетентностей в освіті має ієрархічну структуру, рівні якої складають [12]:

– ключові компетентності (міжпредметні та надпредметні компетентності), які визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурнодоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні, соціальні та інші проблеми;

– загальногалузеві компетентності, які набуває особа упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі у всіх класах середньої школи, вищого навчального закладу і які відбиваються у розумінні «способу існування» відповідної галузі – тобто того місця, яке ця галузь займає у суспільстві, а також умінь застосовувати їх на практиці в рамках культурнодоцільної діяльності для розв'язування індивідуальних та соціальних проблем;

– предметні компетентності, які набуває особа упродовж вивчення того чи іншого предмета, навчальної дисципліни у всіх класах середньої школи, вищого навчального закладу протягом конкретного навчального року або ступеня навчання.

Складною проблемою в процесі впровадження компетентнісного підходу в системі православної богословської освіти є визначення ключових компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній священнослужитель.

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performances and Instruction) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відносин, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, спрямовані на набуття певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [10]. Експерти визначають поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємодіючих пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових ком-

понентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

На нашу думку, поняття «компетентність» визначає здатність особистості ефективно здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні і соціокультурно орієнтовані види діяльності, основними характеристиками якої є: багатофункціональність, універсальність, надпредметність, об'ємність, інтелектуальна насиченість, дієвість, соціальність, духовність. Як системний об'єкт, компетентність має в складі взаємопов'язані і взаємообумовлені компоненти:

- когнітивно-пізнавальний компонент (набуті поліпредметні знання, уміння і навички; здатність засвоювати нові знання і формувати уявлення про навколишній світ; здатність відтворювати в свідомості образ світу і алгоритм діяльності з метою його перетворення; здатність екстраполяції образу і результату діяльності відповідно до набутих знань і досвіду тощо);

- емоційно-оцінювальний компонент (здатність адекватного емоційного реагування на проблемну ситуацію; здатність до морально-етичного і духовного саморозвитку і самореалізації; сформованість ціннісно-сислової сфери особистості тощо);

- поведінковий компонент (мотиваційно-вольові можливості особистості; здатність до мобілізації відповідних ресурсів, необхідних для активної дії тощо).

Отже, поняття компетентності в сучасній освіті набуває статусу ґрунтового принципу підготовки не тільки фахівця і професіонала в певній сфері практичної діяльності, але й у формуванні особистості, здатної до ціложиттєвого навчання і духовного розвитку на основі засвоєння морально-етичних цінностей, принципів, норм і настанов. Реформування системи богословської освіти, впровадження принципів Болонського процесу вимагає застосування компетентнісного підходу і в системі духовної освіти. В цьому аспекті значної модернізації потребують інформаційний і операційний компоненти богословської (професійної духовної) освіти.

Як зазначає М.Закович, інформаційний компонент змісту духовної освіти передбачає оволодіння як богословськими, так і світськими знаннями. Головне ж його призначення – це надання особі знань про віровчення певної релігійної конфесії, утвердження глибокої віри в Бога і вимога до людини змінитися відповідно до образу Божого. Крім інформаційного компоненту, зміст духовної освіти включає й операційний компонент, тобто учать студентів у виконанні релігійно-культових дій (богослужбової та гомілетичної практик). Ця складова духовної освіти сприяє підготовці священнослужителів до проведення богослужінь, що забезпечується вивченням пасторальних дисциплін, а саме: пастирського богослов'я, патрології, гомілетики, літургії, педагогіки, психології тощо [4].

Ці компоненти богословської освіти відображають два основні завдання богословської

освіти – церковного та духовного виховання майбутнього священнослужителя і формування особистості богослова не тільки освіченого в сфері пасторальних дисциплін, але й здатного позиціонувати ставлення Церкви до соціальних питань. На що і вказує архієпископ Антоній (Паканич) – «духовна освіта повинна складатися із двох компонентів – церковності і науковості» [8]. Отже, богословська освіта передбачає як набуття богословських знань, участь в розвитку богословської науки, так і істинне воцерковлення майбутнього священнослужителя, духовне зростання і свідоме занурення в церковне служіння. На цьому, зокрема, наголошує єпископ Переяслав-Хмельницький Епіфаній, ректор КПБА: «Завдання нашої Духовної Школи полягає в тому, щоб в один і той же час і в одному і тому ж освітньому процесі зв'язати сприйняття знань, формування духовності, виховання віри...» [3].

Таким чином, виникає проблема виділення ключових компетентностей майбутніх випускників вищих духовних навчальних закладів, яка полягає у подоланні протиріччя між двома основними завданнями богословської освіти – духовним вихованням і набуттям богословських знань. На нашу думку, таким чинником може виступити інкорпорація соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти. Науково-богословська освіта в Православній Церкві орієнтована на вивчення православного вітчизняного богослів'я і світової соціально-філософської скарбниці інтелектуальної думки.

Значна роль у цьому належить соціальному вченню Церкви, яке дає чітке християнсько-богословське уявлення про суспільство, суспільне життя, державу і геополітику. Кожна з богословських дисциплін має своє бачення, інструментарій і методологію в збагненні тих або інших явищ соціального життя. І лише соціальна доктрина Церкви дає сфокусоване і інтегральне розуміння соціальної проблематики людської життєдіяльності. Як зазначає Б.Чопей, одне з найважливіших завдань соціального вчення Церкви – сформувати богословське, соціальне і філософське мислення християнина, тобто створити комплексний підхід до рішення проблем людського буття. Інтегральне, цілісне духовно-соціальне прогнозування допоможе християнину усвідомлено увійти до нового поля соціального служіння і зайняти активну позицію християнської присутності у сфері культури і освіти [14].

Отже, якщо вважати за основну мету богословської освіти підготовку священнослужителів і пастирів, які несуть у світ християнське вчення, то саме імпліфікація соціальної доктрини в систему богословської освіти сприяє формуванню не тільки богословських знань, але й моральному розвитку і формуванню суспільно-громадської позиції майбутнього священнослужителя.

Рис. 1. Інкорпорація соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти в контексті компетентнісного підходу

Застосовуючи такий підхід, можна виділити три групи ключових компетентностей в богословській освіті: компетентності в сфері богословських знань, морально-етична компетентність, соціальна / громадянська компетентність, а повноцінна інкорпорація соціального вчення Церкви в систему богословської освіти сприяє формуванню основних компетенцій виділених груп компетентностей і виступає інтегруючим чинником, що об'єднує як духовне виховання і розвиток майбутнього священника, так і набуття ним богословських знань. Схематично таку позицію представлено на рис. 1. Отже, стисло охарактеризуємо основні групи компетентностей майбутніх священнослужителів:

1) компетентності в сфері богословських знань включають у себе компетенції в предметних, теоретичних і операційних (виконання релігійно-культурних дій – богослужбова та гоміле-

тична практика) сферах богослов'я; підготовку до місіонерської діяльності тощо;

2) морально-етична компетентність – висока моральна розвиненість особистості священнослужителів, формування моральної і ціннісної свідомості, усвідомлення і прийняття духовних і християнських цінностей;

3) соціальна / громадянська компетентність – сформованість суспільно-громадської позиції священнослужителя як члена суспільства і громадянина, компетенції в сфері соціального служіння і соціальної роботи, обізнаність в актуальних соціальних питаннях і ставленні до них Церкви.

Висновки. На даному етапі модернізації системи вищої освіти в Україні є актуальним впровадження принципів Болонського процесу. Це передбачає впровадження компетентнісного підходу. Особливого значення набуває компетентнісний підхід у контексті реформування православної богословської освіти, що породжує проблему із визначенням ключових компетенцій випускника вищого духовного закладу, яка полягає у подоланні протиріччя між двома основними завданнями богословської освіти – духовним вихованням і набуттям богословських знань.

Фактором вирішення цієї проблеми може виступити інкорпорація соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти. Це дозволяє виділити три групи ключових компетентностей у богословській освіті: компетентності в сфері богословських знань, морально-етична компетентність, соціальна / громадянська компетентність, а повноцінна інкорпорація соціального вчення Церкви в систему богословської освіти сприяє формуванню основних компетенцій виділених груп і виступає інтегруючим чинником, що об'єднує як духовне виховання і розвиток майбутнього священника, так і набуття ним богословських знань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бедь В.В. (арх. Віктор) Компетентнісний підхід у системі вищої освіти як пріоритет її модернізації у ВУЗі / В.Бедь // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2011. – №5. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://social-science.com.ua/article/691>.
2. Бурега В. Теологія в державних університетах: досвід православних церков Європи / В. Бурега // Філософська думка. – 2012. – Вип.3. – С. 213-219.
3. Епіфаній, єпископ Переяслав-Хмельницький Богослов'я – не галузь філософії, а засіб для спасіння – [Електронний ресурс] // Українська Православна церква, Київський патріархат – Режим доступу до журн.: <http://cerkva.info/ru/publications/articles/879-act-den-ep-epifanij.html>.
4. Закович М. Про духовність і освіту / М. Закович // Людина і світ. – 2001. – Вересень. – С. 42-44.
5. Клепка С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепка. – Полтава: ПОППО, 2006. 328 с.
6. Лагодич М. Духовна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи // Актуальні питання релігієзнавчої та богословської думки: Колект. монографія / За ред. В.О. Балуха. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010 – С. 229–246.
7. Маркова А.К. Психология профессионализма / Маркова А.К. – М.: Наука, 1996. – 308 с.
8. Митрополит Антоній (Паканіч) Реформирование системы духовного образования Украинской Православной церкви на современном этапе / Митрополит Антоній (Паканіч) // Релігія в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/23754-reformirovanie-sistemy-duhovnogo-obrazovaniya-ukrainskoj-pravoslavnoj-cerkvi-na-sovremennom-yetape.html>.
9. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О.В.Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 15-21.

10. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О.І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів . – 2005. – № 23. – С. 20-27.
11. Равен Д. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Равен Д. – М.: Когито-Центр, 2013. – 141 с.
12. Сень Л.В. Розвиток компетентнісно орієнтованого навчання за кордоном / Л.В. Сень // Матеріали регіонального науково-практичного семінару «Професійні компетенції та компетентності вчителя», 28-29 листопада 2006 р. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006. – С. 14–17.
13. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А.В. Хуторской // Отделение философии образования и теоретической педагогики РАО. – Центр «Эйдос». [Электронный ресурс] – Режим доступа до журн.: www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm.
14. Чопей Б. Основы социального учения Русской Православной церкви: учеб. пособие / Богдан Чопей, прот. Дионисий Мартышин. – К.: Духовно-просветительский Центр имени Святых Апостолов, 2013. 306 с.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2015

REFERENCES:

1. Bed V.V. (archim. Viktor) Kompetentnisnyj pidchid v systemi vyschoji osvity jak priorytet jiji modernizacii u VUZi (Competence approach in high education system as a priority of its modernization in university) // *Ukrainskij naukovyj zhurnal «Osvita regionu»*, 2011, no.15. Regime to access: <http://social-science.com.ua/article/691>.
2. Burega V. Teologia v derzhavnykh universytetakh: dosvid pravoslavnykh cerkov Evropy (Theology at state universities: the experience of the Orthodox churches in Europe) // *Filosofska dumka*, 2012, vol. 3, pp.213-219.
3. Епифаний, епископ Переяслав-Чмелныкуй. Бохосливја – не халуз философији, а засиб дла спасинна (Theology - not philosophy, but a way to salvation) // *Ukrainska Pravoslavna cerkva Kyjivskij patriarchat*. Regime to access: <http://cerkva.info/ru/publications/articles/879-act-den-ep-epifanij.html>.
4. Zakovytch M. Pro duchovnist i osvitu (About Spirituality and Education) / *Ludyna I svit*, 2001, pp. 42-44.
5. Klepko S.F. Filosofija osvity u evropejskomu konteksti (Education philosophy in the European context) // *Poltava, POSPO*, 2006, p. 328.
6. Lahodytch M. Duchovna osvita v Ukraini: sutchasnyj stan i perspektivy (Theological education in Ukraine: Current Stage and Prospects) / *Aktualni pytanna relihijeznavtchoji ta bohoslovskoji dumky: kolekt. Monohrafija // Tchernivci, Tcherniveckij nac. Un-t*, 2010, pp. 229-246.
7. Markova A.K. Psycholohija profesionalizma (Professionalism psychology) // *Moskva, Nauka*, 1996, p. 308.
8. Mytropolit Antonij (Pakanitch). Reformirovanije sistemy duchovnoho obrazovaniya Ukrainkoj Pravoslavnoj Cerkvi na sovremennom etape (The system's reformation of religious Ukrainian Orthodox Church education at the present stage) / Mytropolit Antonij (Pakanotch) // *Religija v Ukrainie*. Regime to access: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/23754-reformirovanie-sistemy-duxovnoho-obrazovaniya-ukrainskoj-pravoslavnoj-cerkvi-na-sovremennom-etape.html>.
9. Pomatun O.I. Teorija ta praktyka poslidovnoji realizacii kompetentnisnoho pidchodu v dosvidi zarubiznykh krajin (Theory and practice consistent implementation of competence-based approach in the experience of foreign countries) // *Kompetentnisnyj pidchid u sutchasnij osviti: svitovyj dosvid ta ukrainski perspektivy: Biblioteka z osvitoj polityky*. Kyjiv, «K.I.S.», 2004, pp. 15-21.
10. Pomatun O.I. Formuvanna hromadanskoji kompetentnosti: pohlad z pozyciji sutchasnoji pedahohitchnoji nauky (The formation of civic competence - a look from the perspective of modern pedagogy) // *Visnyk prohram shkolnykh obminiv*, 2005, no. 23, pp. 20-27.
11. Raven D. Pedagogitcheskoje testirovanije: problemy, zabluzhdenija, perspektivy (Teacher testing: problems, confusion, prospects). Moskva, Kogito-Centr, 2013, p. 141.
12. Sen L.V. Rozvutok kompetentnisnoho orientovanoho navtchanna za kordonom (The development of a competency-based study abroad) // *Materialy rehionalnoho naukovopraktychnoho seminaru «Profesijni kompetenciji ta kompetentnosti vchytela»*, 28-29 lystopada 2006. Ternopil, Ternopilskij nacionalnyj pedahohitchnyj universytet imeni Volodymyra Hnatuka, 2006, pp. 14-17.
13. Chutorskoj A.V. Klutchevyje kompetencii i obrazovatelnyje standarty (Key competencies and educational standards) // *Otdelenije filosofiji obrazovaniya I teoretitcheskoj pedagogiki RAO. Centr «Ejdos»*. Regime to access: www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm.
14. Tchopej B. Ossnovy socialnoho utchenija Ruskoj Pravoslavnoj Cerkvi: utchebnoe posobie (Basics of the social doctrine of the Russian Orthodox Church teaching. Allowance). Kijev, *Duchovno-prosvitelskij Centr imeni Svjatych Apostolov*, 2013, p. 306.

Попович Василь Михайлович – кандидат філософських наук, доцент
Запорізький національний технічний університет
Адреса: 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
E-mail: popovic.vasil@rambler.ru

Popovych Vasyl Mykhailovych – PhD in philosophy, associate professor
Zaporozhye national technical university
Address: 64, Zhukovskoho Str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine
E-mail: popovic.vasil@rambler.ru